

આનંદરાવ લિંગાયતની ડાયસ્પોરિક વાર્તાઓ

ડૉ. જીતાભાઈ વી. ચૌધરી

વિદેશમાં વસવાટી બનેલા વાર્તાકારોમાં મને વાર્તાઓની વિષયસામગ્રી અને ભાષાવિનિયોગની દૃષ્ટિએ આનંદરાવ લિંગાયત મહત્વના ડાયસ્પોરા વાર્તાકાર જણાયા છે. અમેરિકામાં રહીને વાર્તાક્ષેત્રે ક્રિયાશીલ અલગ તરી આવે છે. બ્રિટન, પાકિસ્તાનના ગુજરાતી વાર્તાકારોથી પણ આગવી મુદ્રા ઉપસાવી શક્યા છે. અમેરિકન નિવાસી બનેલ ગુજરાતીમાં જે સંમિશ્રિત-કંપોઝિટ કલ્ચર એમની રહેણીકરણી બની જાય છે. એનાથી અનુપ્રાણિત આનંદરાવ લિંગાયતને જે રીતે એ પટનાઓ-પ્રસંગો જડ્યા છે - ખોળ્યા છે એને વાર્તા સ્વરૂપે અભિવ્યક્તિ અર્પી છે. આ ઉપજાવી કાઢેલી કથા નથી તેમજ સત્ય ઘટનાઓનું નર્યું વૃત્તાંત પણ નથી. એમાં ભળેલો આનંદરાવનો નીજ ભાષાકર્મનો ઢોળ ધ્યાનાર્હ બની રહે છે. કોઈ લેખક પોતીકી ભાષાથી ઓળખાય અને આગવો તરી આવે એ એની ઉપલબ્ધિ ગણાય.

ડૉ. બળવંત જની આનંદરાવ લિંગાયતની ડાયસ્પોરિક વાર્તાઓ વિશે કહે છે કે, "આનંદરાવ લિંગાયતની વાર્તાઓથી બહુ પરિચિત ન હતો. 'ઓપિનિયન', 'ગુર્જરી ડાયજેસ્ટ' અને એમના પોતાના 'ગુંજન' સામાયિકમાંથી વાર્તાઓ વાંચીને આકર્ષાયેલો એમના સામયિકની નકલો અને સંગહો સ્નેહીથી કિશોર દેસાઈને ત્યાં મારા માટે એમણે મોકલી આપેલ અમેરિકાના પ્રવાસ દરમિયાન કિશોરભાઈને ત્યાં મારા સ્વાધ્યાયકાર્ય માટે એવા જાઉં ત્યારે મારે માટે આવેલી સામગ્રી અને મને ખપમાં લાગી શકે એવી સામગ્રી અલગ તારવી રાખી હોય.

સૌ હંસાબહેનનું આતિથ્ય મારા કાર્યને વધુ ગતિ આપે. બહાર ખુલેલી લોન દેખાય અને ઠંડો પવન પરેશાની ન કરે એવી વ્યવસ્થાવાળા એમના વરંડામાં જ મોટેભાગે મારી બેઠક, એમને ત્યાંથી જ એક સવારે આનંદરાવભાઈને ફોન જોડેલો. મેં કહેલું "બળવંત જની બોલું છું. આપે પાઠવેલી સાહિત્યિક સામગ્રી કિશોરભાઈ દેસાઈ દ્વારા મળી ગઈ છે. તમને ખાસ ફોન એટલા માટે કર્યો કે તમારી ઉંઝા જોડણીને બદલે હું માન્ય ગુજરાતી ભાષાની જોડણીમાં ફેરવીને તમારી વાર્તાઓ સંપાદિત કરું તો તમને વાંધો નથીને ?" હસતા-હસતા કહે, 'તમને ખૂબ તકલીફ પડશે, ફેરવો મને કોઈ પણ વાંધો નથી મેં તો મારી સરળતા ખાતર આ રીતે ટાઈપ કર્યું છે.'

પાછી એકાદ વખત ફોન કર્યો. લાંબો સમય ફોનની રીંગ ગયા પછી સામેથી જવાબ આવ્યો. 'આનંદરાવ' મેં કહ્યું 'નમસ્કાર, બળવંત જની બોલું છું. શું કરતાં હતા, બહુ વાર લાગી ફોન સુધી પહોંચતાં.' મને કહે કે, 'હું છું અને વાડામાં વાવેલા મરચીના છોડને પાણી પાતો હતો. એમાં મોડું થયું. મને એમનો સહજ-સરળ સ્વભાવ સ્પર્શી ગયો. એમના જીવનની કેટલીક પરિચયાત્મક વિગતો મેળવી હતી તે મેળવીને નિરાંતે ઘણી બધી વાતો કરી. મારા પ્રકલ્પને આશીર્વાદ

આજથી ચાલીસેક વર્ષ પૂર્વે અમેરિકામાં આવેલા. તા. ૯-૧૧-૧૯૨૧ ના રોજ તેઓ જન્મ્યા હતા. એ દિવાળીનો દિવસ હતો. ગુજરાતના ચરોતરમાં સુણાવ-ધર્મજ ગામમાં બાલ્યાવસ્થામાં રહ્યા. ભાવનગર-દક્ષિણામૂર્તિમાં મોન્ટેસરીની ટ્રેઈનીંગ લીધી ઈન્દુમનિબહેન શેઠ જેવા વિદ્યાપ્રેમી શિક્ષણક્ષેત્રે પ્રવૃત્ત વિદ્યુષીએ અમેને અડાલજની સંસ્થામાં (શિક્ષણ કાર્યોમાં કરેલા. પછીથી સરલાદેવી સારાભાઈની કોબાની શિક્ષણ સંસ્થામાં પ્રવૃત્ત થયેલા. એ સમયે અમદાવાદ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન 'ઈન સર્વિસ ટીચર્સ ટ્રેઈનીંગ પ્રકલ્પ' આરંભેલો. એમના આસિસ્ટન્ટ ડિરેક્ટરના મોભાદાર પડે આનંદરાવ લિંગાયતની નિમણૂક થયેલી.

શિક્ષણ ક્ષેત્રની એમની સમર્પિત સ્વરૂપની કામગીરી બાળશિક્ષણની સંકલ્પનાની સ્પષ્ટ રૂપરેખા અને પોતીકા આગવા દષ્ટિબિંદુને કારણે અમેરિકાની સ્કૂલોમાં સેવારત થવા માટે અમેરિકન હાઈકમિશન દ્વારા મુંબઈમાંથી પસંદગી પામીને ઈ.સ. ૧૯૭૦ થી લોસ એન્જેલસ સ્થાયી થવા આવ્યા. આ સમયગાળા દરમ્યાન ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી બાલ્ય વિદ્યાર્થી તરીકે ગુજરાતી વિષય સાથેની બી.એ.ની પદવી પ્રાપ્ત કરી લીધેલી. અમેરિકામાં થોડા વર્ષો સ્કૂલમાં સેવારત રહ્યા પછી પોતાની જ કેન્સા મોન્ટેસરી સ્કૂલની સ્થાપના કરી અને લોસ એન્જેલસની નજીક 'ડાયમંડ બાર' માં સ્થાયી થયા. વિશાલ જમીનમાં નાનકડું મકાન અને આસપાસની ખુલ્લી જમીનમાં શાકભાજી ફળફળાટી ઉછેરે. આ સિઝનમાં તો મોટા-મોટા તરબૂચ ઉછેર્યા છે. જૈક વયે અમેરિકાની ધરતી પર કૃષિકાર્યમાં અને સાહિત્યસર્જન કાર્યમાં વ્યસ્ત આનંદરાવમાં મને ઋષિકુળનું તેજસ્વી અનુસંધાન જણાય છે.

એમનું સાહિત્ય લેખનકાર્ય બહુ મોટું આરંભાયેલું. બહુ મોટી ઉંમરે કમ્પ્યુટર શીખ્યા. પોતાની જાતે ગુજરાતી ફોન્ટ બનાવ્યા એનું નામ 'બરોડાવાલા ફોન્ટ' રાખ્યું. સીધા કમ્પ્યુટર ઉપર જ લાકે. 'ગુંજન' નામનું સાહિત્યિક સામયિક પણ છેલ્લા ચૌદ વર્ષથી એકલે હાથે ચલાવે છે. વાર્તાઓ, લઘુનવલકથાઓ, અનુવાદ, સારાંશ એમ અનેક સ્વરૂપોમાં સ્માન્ટરેલેખનકાર્ય ચાલે. માર્ચ ૨૦૦૨માં એમણે એમાંનું લાઈફ કોમ્પ્રોમાઈઝ નાટક તો એમની નવલિકા 'જિંદગી સાથે સમાધાન' ને આધારે સર્જલ છે. એમના અંગ્રેજી ગ્રંથો પણ પ્રકાશનાધીન છે.

'ગુજરાતી લીટરરી એકેડેમી ઓફ નોર્થ અમેરિકાના ફ્લોરિડાના અધિવેશન વખતે એમના સર્જન માટે પુરસ્કૃત કરીને સન્માનવામાં આવેલા. એમની વાર્તાઓ, એમનું ગદ્ય ગુજરાતમાં નિજી મુદ્રા પ્રગટાવે છે. શિક્ષણ, સાહિત્ય, સર્જન અને અંધ-અપંગ બાળકોને તથા લેપ્રસી ફાઉન્ડેશનના ઉપક્રમે રક્તપીતના દર્દીઓને સહાય માટે એક-બે વર્ષ ભારતમાં, ગુજરાતમાં આવતા હોય છે. યુપચાપ, સાવ લો પ્રોફાઈલથી સેવાકાર્યમાં આર્થિક રીતે સહાયભૂત થઈને પાછા નિજધામ પહોંચી જવા નીસરી પડે. કોઈ દેખાડો નહિ, સેવાકાર્ય કે સાહિત્ય સર્જન કરીને પ્રખ્યાત થવાની કોઈ લાલસા નહિ અને કોઈ જાહેરાત પણ નહિ

ડૉ. બળવંત જાની આનંદરાવ લિંગાયતની વાસ્તવલક્ષી સાહિત્યકાર ગણાવે છે. જીવનમાં અમેરિકન ગુજરાતી સમાજને જે મુકાબલાઓનો સામનો કરવાનો આવે છે તે વાસ્તવ અહીં કેન્દ્રસ્થાને જોવા મળે છે. કઠોર-વાસ્તવને જીવતા-જીવતા ચરિત્રોનું આનંદરાવની વાર્તાકથામાં મહત્વનું ઘટક છે. એમણે માત્ર ચરિત્રોનું નિરૂપણ કે વજનદાર વાસ્તવને ઉદઘાટિત કરતી ઘટનાઓનું આલેખન કર્યું હોત તો તે સામાન્ય બાબત તરીકે ઓળખાવાઈ હોત. પણ આનંદરાવની વિશિષ્ટતા એ છે કે તેઓ ઘટનાને સંદર્ભ તત્વદર્શનમુલક, ચિંતનાત્મક અને મૂલ્યબોધમુલક કંડિકાઓ આલેખતા દષ્ટિગોચર થાય છે, એટલે

તેમની વાર્તાઓ એક રીતે ધૂમકેતુ પરંપરાને દઢમૂળ કરે છે. અને ભાવકને, -ગુજરાતી સમાજની વાસ્તવિક છબીથી પરિચિત કરે છે. આપણી પાસે તો અમેરિકાનું ભૌતિક સુખ-સુવિધાસંપન્ન ચિત્ર છે. પણ એના અંતસ્તાલમાં જે વાસ્તવ ભંડારાયેલું છે તેની ઓળખ આપણને આનંદરાવ કરાવે છે.

સંદર્ભ સૂચિ

૧. જાની, બળવંત "આનંદરાવ લિંગાયતની ડાયસ્પોરિક વાર્તા વિશ્વ
૨. લિંગાયત, આનંદરાવ 'સમર્પણ'
૩. જાની, બળવંત 'અમેરિકન અને બ્રિટન ડાયસ્પોરિક વાર્તા'